לייב גאָלדין

כראָניק פון איין מעת־לעת

„אַנדערש וואָלט מיין ליד געקלונגען
ווען כ׳זאָל מעגן אַ ל צ ד י י ג זינגען — “
(פאַראַפראַזע פון „מאָניש“)

— — — מידע, בלאַסע פינגער קלאַפּן־אויס אויף אַ זאַצמאַשין ערגעץ־ווו אין קראָקע:

— טיק־טאַק־טאַק, טיק־טאַק־טאַק־טאַק־טאַק: רוים. דער דוטשע האָט דער־קלערט... טאָקיאָ. די צייטונג „אסהי שימבון“...... טיק־טאַק־טיק־טיק־טיק־טיק־טיק: שטאָקהאָלם... טיק־טיק: וואַשינגטאָן, מיניסטער נאָקס האָט געמאָלדן.... טיק־טיק־טיק־טאַק־טאַק־טאַק־טיק־טיק־טיק־טיק.

און איך בין הונגעריק.

* * *

ס׳איז פאַר 5. אין צימער, ביי דער טיר, שטייט גרייט צו דיינע דינסטן דער נייער טאָג. אַ שטיל ווינטעלע. אַ הינטל וויל זיך שפּילן מיט דיר — שפּרינגט דיר איבערן האלדז, איבערן לייב, הינטער די אויערן, לאַשטשעט זיך, וויל זיך רייצן, דווקא אַרויסקריגן צום שפּיל. נישט צוגוויפגעשפּילטער אָרקעסטער פון שלאָפנדיקע אָטעמס. הייבט איינער אָן, פאַרט גראָד אריין אינמיטן אַן אַנדערער, אַ קינדער־שער, און גלייך לויפט אָן אַ דריטער און אַ פערטער. די שמועסן אין שלאָף זענען שוין פאַרענדיקט, די טענות — אויסגעגליכט. פון מאָל צו מאָל — אַ קרעכץ אינ־מיטן שלאָף. און ביי מיר אין מוח זעצט, און אויפן הארצן פילט זיך חלשות, און אין גומען איז טרוקן. כ׳בין הונגעריק. עסן, עסן, עסן.

די לעצטע זופּ — נעכטן, 20 מינוט צו 1. די נאָענטסטע — היינט אין דערזעלבער צייט. די גרעסטע העלפט שוין אריבערגעקומען. וויפיל פעלט? 8 שעה. כאָטש די לעצטע שעה פון 12 אָן איז נישט צו רעכענען. דעמאָלט ביסטו שוין אין קיך, ביסט שוין ארומגענומען פון די עסן=ריחות, גרייטסט זיך שוין. ז ע ס ט שוין די זופּ. אַזוי, אַז אייגנטלעך איז נאָר נאָך 7 שעה.

„נאָר" נאָך 7 שעה. נישטאָ ווער ס'זאָל לאַכן. 7 שעה — זאָגט ער, דער שוטה, אַז „נאָר". אַדרבה, ווי אַזוי קומט מען אַדורך די 7 שעה — ניין, די נאָענטסטע 2 שעה? לייענען? ס'גייט נישט אין קאָפּ אַריין. פונדעסטוועגן נעמסטו דאָס ביכל פון הינטערן קישן אפער. דייטש. ארטור שניצלער. פארלאג דער און דער. יאָר. דרוקעריי. „עוואַ האָט אַריינגעקוקט אין שפּיגל אַריין". מישסט איבער דאָס ערשטע בלעטל און כאַפּסט זיך, אז האָסט מער נישט פארשטאַנען, ווי דעם ערשטן זאַץ: „עווא האָט אריינגעקוקט אין שפּיגל אריין".

האלטסט שוין ביים סוף פונעם 2=טן זייטל. קיין איין וואָרט נישט פארשטאַנען. נעכטן איז געווען א שיטערע זופּ, און גענוג קאַלט. האָסט אריינגעשאָטן זאַלץ, איז עס ווייניק צעגאנגען. און נעכטן איז געשטאָרבן פרידמאן. פון הונגער. געווים פון הונגער. מ'האָט געזען, אַז ער'ט לאנג נישט אָנטרייבן. און מיר גריבלט אין מאָגן. אָט ווען וואָלסט געהאט אַ צינד אַ פּערטעלע ברויט. פון די פּערטעלער, אַזאַ פּירקאנטיק פּערטעלע, וואָס אין יעדן אויסשטעל=פענצטער, ביי יעדן טישל. ער, ברודער הארציקער! כאַפּסט זיך, האָסט פון זיסקייט זיך אונטערגעהויבן. עפּעס איז אויף זייטל 4 פון דער נאָוועלע דאָ א נאָמען: דיאָניזיא. פונוואנען, וואָס וויל זי — ווייסטו נישט. אָט, אַ פּערטל ברויט. אָט, אַ טעלער זופּ. דאָ וואָלסטו עס געמאַכט אַנדערש. וואָלסט זי אָנגעוואַרעמט, געמאַכט ביז צום זידן. אַז אַ לעפל זאָל גערויערן כאָטש אַ 5 מינוט. אַז זאָלסט זיך פאַרשוויצן ביים עסן. אז זאָלסט אזש בלאָזן אויפן לעפל, אַז זאָלסט נישט קאָנען מיטאמאָל אראָפּשלינגען. אָט!

ס'איז אפשר נישט שיין אַזוי וועגן זיך צו קלערן, אַזוי — נאָר וועגן זיך און זיך. געדענקסט — אמאָל: טויזנטער מאָל געדרשנט: דאָס יאָרהונדערט פון דער מאַסע, פונעם כלל. דער אייצניקער — גאָרנישט. פראַזן! נישט איך טראכט אזוי, מיין מאָגן טראכט. נישט ער טראכט, נאָר ער שרייט, ער מאכט דעם טויט! ער מאָנט, ער רייצט זיך מיט מיר. „אינטעליגענט"! ווו ביסטו מיט דיינע טעאָריעס, מיט דיינע גייסטיקע אינטערעסן, מיט דיינע טרוימען, דיינע צילן? חכם פון דער מה=נשתנה! ענטפער! געדענקסט — יעדער ניואנס, יעדער בייג אינעם גייסטיקן לעבן פלעגט דיך אמאָל... פארכאַפּן, אַזוי דיך אינגאנצן געמען. און איצט? און איצט!? וואָס שרייסטו אַזוי? ווייל איך וויל! ווייל איך, מאָגן דיינער, בין הונגעריק — ווייסטו שוין?

ווער רעדט עס מיט דיר אַזוי? ביסט, אַרקע, צוויי מענטשן. ס'אַ ליגן. אָן פּאַזע. מאַך זיך נישט אַזוי גרויס. אַזאַ צעטיילונג איז גוט געווען אמאָל, ווען מען איז

געווען זאט. דעמאָלט האָסטו געקאָנט זאָגן: 2 מענטשן [קע]מפן אין מיר — און נאָך מאַכן א דראמאטיש, מאַרטירעריש פּנים. יאָ, אין דער ליטעראטור טרעפסטו אַזוינס גאַנץ אָפט. אָבער היינט? דערצייל נישט קיין מעשיות — ס'איז דו און דיין מאָגן. ס'איז דיין מאָגן און דו. ס'איז 90% דיין מאָגן און א שטיקעלע דו. אַ קליין רעשטעלע, א נישטיק פּאלדעלע פונעם אַמאָליקן אַרקע. פון דעם, וואָס האָט אַמאָל געטראכט, געלייענט, געקעמפט, געטרוימט. פון דעם, וואָס האָט פון דער באשולדיקונגס-באַנק אַפער איראָניש געקוקט אַריבער דעם פּראָקוראָר אין די אויגן אריין, דעמאָנסטראַטיוו אים אַריינגעשמייכלט אין פּנים אריין. יאָ, מאָגן מיינער, הער אוים: אַזאַ אַרקע האָט אַמאָל עקזיסטירט. ער האָט אמאָל, אמאָל געלייענט א ראָלאַן, מיטגעלעבט מיט א זשאַן קריסטאָף,[1] באַוווּנדערט אַן אַנעט,[2] מיטגעלאכט [מיט] אַ ברעניאָן[3]. יאָ, און אַפילו געווען א שטיקל צייט אַ האַנס קאַסטאָרפּ[4] פון איינעם אַ...... שרייבער, טאָמאַס מאַן.

— כ'פארשטיי נישט, חכם מיינער,..... געגעסן האָסטו נישט?

— יאָ, מאָגן, געגעסן, געווים געגעסן, אָבער נישט געוווסט, אַז געגעסן. נישט געטראכט, אז מען עסט. געדענקסט, ליבינקער, דעם ערשטן טאָג אין תפיסה? ביסט געזעסן אין דער איינצלקאַמער אזא בארוישטער, אַן אומעטיקער, נאָר-וואָס אַריינגעוואָרפענער, ווי אַן אלט שטיקל מלבוש אין א ספּיזשאַרקע. 2 טאָג נישט געהאַט געגעסן, אָבער נישט געפילט דעם מינדסטן הונגער. און, און מיטאַמאָל עפנט זיך דאָס יודאַש-פענצטערל אין דער טיר: גוטן אָוונט, אַרקע! האַלט זיך! „גרונט שיען ניע פּשעימאָוואַטש, דאָבזשע שיען אָדזשיוויאַטזש!"[5]. הער, ארקע, אין ווינקל, הינטער די קאַלאָריפערן, ליגט ברויט מיט באָטשעק. דער עיקר עס, ברודער — המשך קומט מאָרגן אויפן שפּאַציר. געדענקסט?

און נעכטן איז געשטאָרבן פרידמאַן. פון הונגער. פון הונגער? ווען האָסט אים געזען א נאַקעטן, ווי מ'האָט אים אריינגעוואָרפן אינעם גרויסן, ריזיקן מאַסנגרוב אַריין (אַלע האָבן זיך פאַרהאַלטן די נעז מיט טיכלעך, נאָר [איך ניש]ט און זיין מוטער נישט), האָט ער געהאט א שניט אין האלדז. אפשר איז ער נישט [געשטאָרבן פון] הונגער — אפשר האָט ער זיך דאָס לעבן גענומען? ע, ניין. היינט נעמט מען זיך [נישט דאָס] לעבן. אויך זעלבסטמאָרד געהערט צו דער אמאָליקער גוטער צייט. אַמאָל, אַז מען פל[עגט ליב האָ]בן אַ מיידל, און זי דיך נישט, האָט מען זיך אריינגעיאָגט א קויל אין קאָפּ אָדער אויסגעטרונקען א באַבלימט

---

[1] דער נאָמען פון העלד פון ראָמאַן ראָלאַנדס ראָמאַן זשאַן קריסטאָף — רעד.
[2] אַ העלדין פון ראָמאַן ראָלאַנס ראָמאַן — רעד.
[3] קאָלאַ ברעניאָן — ראָלאַנדס אַ העלד — רעד.
[4] דער העלד פון דעם ראָמאַן „דער צויבערבאַרג" פון טאָמאַס מאַן — רעד.
[5] דער עיקר זיך נישט איבערנעמען, גוט זיך דערנערן — רעד.

טעפּעלע עסיק=עסעניץ. אַמאָל, אַז מען איז קראַנק געווען אויף שווינדזוכט, אויף גאַלשטיינער, אויף סיפּילים, פּלעגט מען זיך אַראָפּוואַרפן פון אַ פערטן שטאָק אין אַ פאַרוואָרפענער' גאַס און נאָך איבערלאָזן אַ סטיליזירט בריוועלע מיט אַ „באַשולדיקט=נישט=קיינעם" און אַ מענטליך דער גאַנצער וועלט. פאַרוואָס הרגעט מען זיך איצטער נישט? די יסורים פון הונגער זענען דאָך שרעקלעכער, מערדערישער, דערווערגנדיקער ווי די אַלע קרענק. נו, זעסטו, ווייל די אַלע קרענק זענען מענטשלעכע, אַ טייל מענטשלעכן=אוים אַפילו דעם קראַנקן. פאַראיידעלן אים. און הונגער איז אַ חיהשע, אַ ווילדע, אַ רוי=פּרימיטיווע — יאָ, אַ חיהשע זאַך. ביסטו הונגעריק, אַזוי ווערסטו אוים מענטש, ווערסטו אַ חיה. און חיות ווייסן נישט פון קיין זעלבסטמאָרד.

— אוי=וואַ, אוצר מיינער, אַ וואַזשנע טעאָריע! טאָ וויפל האָבן מיר נאָך, חכם מיינער, ביז 12 אַזייגער?

— שאַ, שוין באַלד 6. נאָך 6 שעה און קריגסט דיין זופּ. האָסט געזען, ווי מ'האָט נעכטן באַגראָבן? ווי מיסט — אַזוי שיט מען אַריין די טויטע אין גרוב אַריין. איבערגעדרייט דאָס קעסטל — און אַ צופּ אַריין געטון. די אַרומיקע קריגן דערביי אזא ווייסן עקל=אויסדרוק אויף די פּנימער, עפּעס ווי דער טויט וואָלט נקמה גענומען פאַר דעם נימב פון געהיימעניש. פאַר די פאַרשידענע זייטיקע, איבעריקע זאַכן, וואָס מ'האָט אים אָנגעבונדן — האָט ער איצטער, אויף צו=להכעים, אַראָפּגעלאָזט די הויזן, אַראָפּגעוואָרפן די תכריכים און נאַ, קוק מיך אָן, קוש מיר אָן א פולן הינטן. אַזוי ווי א פארצויגן קינד, וואָס די צערטלעכקייטן קריכן אים שוין פון האַלדז. און ווייסטו, ברודער מאָגן, ווי אזוי כ'האָב זיך קליינערהייט פאָרגעשטעלט טויט? כ'געדענק צו 4—5 יאָר, כ'בין געגאַנגען אין א פאָרשול. מ'האָט געשפּילט פּאָרטעפּיאַן, און מ'האָט זיך געהאַלטן ביי די זייטן, און מ'האָט גערעדט העברעאיש. איז דעמאָלט, געדענק איך, אויפן זעלבן הויף געווען א לוויה. איך האָב נאָר געזען די עגלה ארייננפאָרן אין הויף און באַלד דערנאָך געוואַלטן און יללות. האָב איך זיך פאָרגעשטעלט, אַז דער ייד מיטן שווארצן כאַלאַט און דעם שטייפן קאַפּעלוש וויל עס שלעפּן א פרוי אין דער עגלה אריין, און זי וויל נישט און זי מאַכט עס טאַקע די קולות, און זי ווארפט זיך אויף דער ערד, און ער נעמט זי אָן ביי ביידע הענט, און זי זיצט און גליטשט זיך און שרייט. ווי געפעלט עס דיר, מעגעלע מיינס? ענטפערסט נישט, שלאָפסט? נו, שלאָף, שלאָף, וואָס לענגער. כאָטשבע ביז 12.

* * *

עסן, עסן. נישט פון מאָגן גייט עס איצט — פון גומען, פון די שלייפן. כאָטש אַ האַלב פערטל ברויט, כאָטש א שטיקל קאָרע, כאָטש א פארברענטס, א שווארצס, מיט קוילן. כ'כאַפּ מיך אַראָפּ פונעם געלעגער — א שעפּ וואַסער מאַכט בעסער,

ס׳פאַרשלאָגט אויף א ווייל. ביים צוריקלייגן זיך פאַלסטו — די פיס זענען אומגע־לומפּערט, געשוואָלן. ס׳טוט ווי. אָבער קרעכצסט נישט. שוין א שיינע פּאָר חדשים, ווי האָסט זיך אָפּגעוויינט פון קרעכצן, אפילו ביי יסורים. אין אָנהייב מלחמה, ווען פלעגסט ליגן אין די נעכט אויפן געלעגער און ארומטראכטן די גאַנצע זאַך, אָדער גאָר אינדערפרי, ווען פלעגסט דארפן אויפשטיין, פלעגט זיך דיר גאַנץ אָפט אַרויסרייסן אַ קרעכץ. איצט איז עס אוים. ווי אַן אויטאָמאַט גייט עס איצט צו. אָדער אפשר — ווידעראמאָל ווי א חיה? קאָן זיין.

שטאַרבן? זאָל זיין. אַלץ בעסער, ווי הונגערן. אַלץ בעסער, ווי זיך מאַטערן. אָט, ווען מען קאָן אריטמעטיש אויסרעכענען, ווען מען קאָן אויסציען די קאָפּע־טעס. אָט די פרווי פון דעם הויף, פון נומער 37, וואָס איז געשטאָרבן, האָט געהונ־גערט 6 וואָכן. יאָ, אָבער זי האָט גאָרנישט געגעסן, קיין זופּ א טאָג אויך נישט. און איך עס דאָך זופּן. מען קאָן זיך אזוי אָפּמאַטערן יאָרן — און אפשר שוין מאָרגן געבן די באָנע[6]. ווער קאָן וויסן!

כ׳כאַפּ זיך, אז כ׳האַלט נאָך אַלץ דאָס ביכל. זייטל 7, לאָמיר עס אוועקלייגן. כ׳בלעטער עס אדורך. ערגעץ אויף א זייטל כאַפּט דאָס אויג א וואָרט: „וואָגנע“. תענוג. א שאַרפע, גרויסארטיקע עראָטישע סצענע. א פּאָר בלעטלעך פריער האָבן זיי געגעסן אין אַ רעסטאָראַן. שניצלער[7] גיט דיר דעם מעניו. ניין, ניין, נישט לייע־נען. ס׳ווערט דיר מאָדנע ביטער אין מויל, אין קאָפּ פאַרדרייט זיך. ס׳באַשלאָגט דיך אַ היץ. נישט לייענען ווי אזוי מען עסט. אָט אזוי, ווי אַלטע לייט היפערן איבער סעקסועלע באשרייבונגען. ווי שפּעט איז? האַלב 7. אוי, ווי פרי ס׳איז נאָך!

... און פונדעסטוועגן איז מעגלעך, כ׳זאָל שוין מאָרגן, אָדער אפשר גאָר היינט אַוועקגעבן די באָנע. אַ האַרץ איז אַ גנב, מען קאָן קיינמאָל גאָרנישט וויסן. ס׳קאָן גאָר זיין, אז אָט ליג איך איצט צום לעצטן מאָל, און צום לעצטן מאָל פיל איך זיך אזוי שווערפעליק. אַזוי פאַמעלעכדיק אָנטון. און צום לעצטן מאָל דער־לאַנגען א [צעטל] אויף זופּ און נעמען אויף מאָרגן א פרישם. און דער קאסירער, און די קעלנערין, און דער וואָזשנע ביי דער טיר — זיי אַלע וועלן מיך גלייכגילטיק אָנקוקן, ווי אלע טאָג, און [וועל]ן גאָרנישט, גאָרנישט וויסן, אז מאָרגן וועל איך מער נישט קומען, און נישט איבערמאָרגן און נישט איבער־איבערמאָרגן. אָבער איך וועל וויסן, און איך וועל זיך מיט מיין סוד פילן שטאָלץ אנטקעגן זיי. און אפשר אין א פּאָר חדשים ארום, אָדער גאָר נאָך דער מלחמה, אז מען וועט מאַכן א סטאטיסטיק פון די געשטאָרבענע עסער, וועל איך אויך דאָרטן זיין, און אפשר וועט זיך אַ קעלנערין אָפּרופן צו א צווייטער:

---

[6] דאָס הייסט: שטאַרבן — רעד.

[7] אַרטור שניצלער — א באַקאַנטער עסטרייכישער נאָוועליסט, פון אָפּשטאַם א ייִד — רעד.

— ווייסט, זאָשע, ווער ס'איז אויך געשטאָרבן? אָט דער שאַטינער, דער, וואָס האָט דווקא אַלעמאָל גערעדט יידיש און וואָס איך האָב זיך מיט אים אַמאָל אָפּגערייצט א שעה צייט און פאַר א שטראָף אים נישט דערלאַנגט די זופּ. [ער איז] אויך אריין אין קעסטל, רעכן איך.

און זאָשע וועט, פאַרשטייט זיך, נ י ש ט [וויסן], נאָר דאָס זאָל זי געדענקען! — און דו וועסט שוין דעמאָלט האָבן אזא הויכן, הויכן........ אפשר וועט „ער זיך שוין האָבן אויסגעגאָסן, ווי פּרעכטיק ס'באַשרייבט עס טאָמאַס מאַן אין „צויבערבאַרג".

כ'דערמאָן זיך זיינע געדאַנקען..., וואָס ער האָט דאָרטן געבריינגט. נאָך קיינמאָל איז מיר זייער גענויאַלע אמתדיקייט [נישט] אַרויסגעקומען אַזוי בולט, ווי אַצינד. צייט — און צייט. אָט ציט זי זיך, ווי גומע, און אָט.... נישט, ווי א חלום, ווי רויך. איצט, פאַרשטייט זיך, ציט זי זיך שרעקלעך, ממש צו דערהרגענען. די מלחמה איז שוין קנאַפּע 2 יאָר, בלויז פון זופּן לעבסטו ערשט זינט וואָסערע 4 חדשים, און אָט די עטלעכע חדשים זענען דיר טויזנט, טויזנטער מאָל לענגער, ווי די גאַנצע פריערדיקע 20 חדשים — ניין, ווי דיין גאַנץ ביזאַהעריק לעבן. פון דער נעכטיקער זופּ ביז דער היינטיקער איז אן אייביקייט, און איך קאָן זיך נישט פאָרשטעלן, כ'זאָל קאָנען אויסהאַלטן נאָך אַזאַ קנאַפּן מעת־לעת אין אזא וואַרגנדיקן הונגער. און פונדעסטוועגן זענען אויך די 4 חדשים נישט מער, ווי אַ פינצטערער, וויסטער קאָשמאַר. לאָמיך פּרוון עפּעס אַרויסנעמען פון זיי, דערמאָנען זיך עפּעס באַזונדערעס — נישט מעגלעך. איין שוואַרצע, פינצטערע מאַסע. כ'געדענק, אין תפיסה, אין דער איינצלקאַמער. טעג, ווי פעד. יעדער טאָג, ווי א פרישער כאָמעט אויפן האַלדז. אין די אָוונטן, ווען געלעגן אין דער פינצטער, געמאַכט א סך־הכל פונעם אַוועקגעגאַנגענעם טאָג, פלעגט זיך מיר קוים גלויבן, אַז ערשט היינט בין איך געווען אין באָד — ס'פלעגט זיך אויסווייזן, אז כאָטש מיט א פיר־פינף טעג צוריק. מוראדיק לאַנג האָבן זיך געצויגן די טעג. און פונדעסטוועגן, ווי נאָר כ'האָב איבערגעטרעטן דאָס טויער פון דער זייט גאַס, זענען אַלע טעג זיך צונויפגעלאָפן ווי אַ סטאַיע הינט אויף אַ געיעג. שוואַרצע הינט. שוואַרצע טעג. איין שוואַרצער קאָשמאַר, ווי איין שוואַרצע שעה.

ביים תפיסה־טויער האָבן דעמאָלט געוואַרט חברים — כ'געדענק נישט אַלע. אָבער יאַנעקן געדענק איך. יאָ, יאַנעק. ווי כ'האָב עס אזוי איינגאַנצן אָן אים פאַרגעסן. אָט נישט לאַנג, פאַראיאָרן, האָב איך אים באַגעגנט. א האַלב־נאַקעטער, אַן אויסגעריסענער, האָט ער עפּעס געמייסטרעוועט ביי דער גאַז־רער אין אן אויפגעריסענעם הויז אינמיטן דער מאַרשאַלקאָווסקע גאַס. ער האָט מיך צוגערופן. אָט אַזוי ווי גאָרנישט, ווי ס'וואָלט גאָרנישט אדורך קיין 12 יאָר זינט אונדזער לעצטער באַגעגעניש, האָט ער מיך גלייך געפרעגט: — ווייסט עפּעס? — „ניין. און דו?" — אויך נישט. אָבער ס'איז גוט. — דערנאָך איז צוגעקומען דער אויפ=

זעער, און איך בין אַוועק. איז אפשר, אפשר אָנשרייבן צו יאנעקן? שרייבן אים: הער, ברודער. מיר גייט שלעכט. שיק מיר עפּעס. אלזאָ, שרייבן? יאָ, אדרבה שרייבן נאָך אָפענער: ווען דו קאָנסט מיר באַזאָרגן אַ פערטל ברויט יעדן טאָג — אָט, אַ פערטעלע ברויט. — יאָ, אַז כ'וועל זיך אָנטון, וועל איך אים אָנשרייבן. ס'וועט אפילו זיין שווער מיטן אריבערשיקן ס'ברייוועלע. אָבער זאָל זיין אָנגעשריבן. — אַ פערטעלע ברויט. און אַז וועסט נישט קאָנען, זאָל זיין אַ האַלב פערטל.

ערגעץ אויף דער וועלט עסט מען, וויפל מען וויל. אין אַמעריקע זיצט איצט הערשל און עסט אָוונט=מאָלצייט — און ברויט ליגט אויפן טיש, און פוטער, און צוקער, און אַ פושקע קאָנסערוון. עס, הערשעלע, עס! עס, הערשל, עס אַ סך, זאָג איך דיר! לאָז נישט איבער די ברויט=שאָל — אַ שאָד. און די קרישקע פון טיש עס אויף! ס'איז געשמאַק, ווערסט זאַט — אמת, הערשל ליבינקער? — און ערגעץ אויף דער וועלט איז נאָך פאַראַן אַ זאַך, וואָס הייסט ליבע. מען קושט מיידלעך. און מיידלעך קושן צוריק. און מען שפּאַצירט שעהן=לאַנג אין די גערטנער און אין די פּאַרקן און מען זיצט ביי אַ טייך, אַזאַ קילן, אונטער אַ ברייטן בוים און מען רעדט צו זיך אַזוי איידל, און מען לאַכט צו זיך, און מען קוקט זיך אַזוי פריינדלעך, אַזוי ליבנדיק און באַגעריק אין די אויגן. און מען טראַכט גאָרנישט וועגן עסן. מען איז אפשר הונגעריק, אָבער מען טראַכט נישט דערפון. און מען איז אייפערזיכטיק און מען ברוגזט זיך איינס אויפס אַנדערע — און ווידער נישט עסנדיק. און דאָס אַלץ איז דאָך אַזוי אמת, און דאָס אַלץ קומט פאָר אויף דער וועלט — אמת, ווייט פון דאַנען, אָבער ס'קומט דאָך פאָר, און מענטשן, אָט אַזעלכע, ווי איך, זענען עס דאָרטן דאָ — —

„קראַנקע פאַנטאַזיעס! — מישט זיך אַריין דער מנוול, דער מאָגן, ער'ט זיך אויפגעכאַפּט, דער ציניקער. — פאַנטאַזיאָר מיינער! שטאָט צו זוכן אַ תכלית, ליגט ער און רעדט זיך איין אַ לונג=און=לעבער. נישטאָ קיין גוטע און קיין בייזע מענטשן, נישטאָ קיין אינטעליגענטע און פּראָסטע, קיין פאַרליבטע און גלייכגילטיקע. אויף דער גאַנצער וועלט — אַז מען איז הונגעריק, וויל מען עסן. און אגב — די גאַנצע מעשה הייבט זיך נישט אָן. פאַראַן נאָר גוטע פאַרזאָרגער פון זייערע מאָגנס, און פאַראַן שלים=מזלס, אַזוי ווי דו. קרעכצן קאָנסטו, אידיאָט איינער, אָבער אָנפילן מיך — ס'קדחת, ווי שפּעט איז?“

10 מינוט נאָך 8. נאָך פיר שעה. אַפילו נישט קיין גאַנצע, אָבער לאָמיר אַפילו אָננעמען, אַז גאַנצע, אויב ווינציקער, איז דאָך אַוודאי גוט. פּאַמעלעך צי איך אַרויף די הויזן. כ'טאַפּ שוין נישט די פיס. ביז נישט לאַנג — געטאַפּט. געמאָסטן מיט דער פויסט, ווי ווייט ס'דערגייט. איצט — שוין נישט. צו וואָס?

און פרידמאַן איז געשטאָרבן. דאָס [בינדן] די שנוראָוואַדלעס דערמאָנט מיר אָנעם באָמבלען פון די צענדליקער געשלעכט=אָרגאַנען דאָרטן, אינעם גרויסן שותּפותדיקן קבר. און אַרום זענען געשטאַנען יונגע מיידלעך, פאַרהאַלטן זיך די נעז

מיט טיכלעך און גלייכגילטיק געקוקט אויף די באַוואָקסענע אינדזלעך. צי ווידער דערפאַר, ווייל חיות ווייסן נישט פון קיין חרפּה? יאָ, ווייזט אויס אַזוי, און פאַרן בית־עולם — קלעפּסידרעס פון גבירים, פון דאָקטוירים, פון „אָביוואַטעליעס"... ריקשעס שטייען אָן אַ שיעור און ס'זאַמלט זיך אַן עולם, וואָס מען דערקענט גלייך— נישט קיין אָרעמעלייט. שטאַרבן, הייסט עס, אויך אַזעלכע, וואָס האָבן יאָ צו עסן. איז שטאַרבט מען נישט בלויז פון הונגער. ס'ווערט גלייך דער חשבון. זאָלן זיי אויך ווייסן.

— זאָג נאָר, חבר, הייבסט שוין אָן דיינע מעשיות? שוין צייט, כ'לעבן, צו גיין. אפשר וועט היינט די זופּ זיין פריער. ריר זיך, טייערער מיינער!

...אין דער יונגהאַרבסטיקער [לופט] און היץ פאַרלויפט די גאַס מיט שוויים און מתים־גערוך פּונקט ווי פאַרן טהרה־שטיבל אויפן בית־עולם. ברויט, ברויט אויף יעדן טריט. ס'איז דער זעלבער פּרייז וואָס [נעכטן. ס'כאַפּט] דיך אָן אַ חשק צוגיין צו אַ שטעל, אויסטאַפּן, אויסקנייפּן די פרישע ראַזוווקעס, [זע]טיקן די שפּיצן פינגער מיטן ווייכן, ברוין־אויסגעבאַקענעם טייג. ניין, גלייכער [נישט. ס'וועט] נאָר פאַרשטאַרקן דעם אַפּעטיט און מער גאָרנישט. ניין, ניין — פּונקט אַזוי ווי [דו] האָסט נישט געוואָלט לייענען, וואָס די פאַרליבטע האָבן געגעסן אינעם רעס־טאָראַן אויף דער שטילער ווינער גאַס. און איקרע איז ביליקער. קעז — דער זעל־בער פּרייז. ס'איז צוגעקומען סמעטענע — נאָר טייער. אוגערקעס זענען געפאַלן, און ציבעלעס האַלטן זיך פעסט. אָבער זיי זענען היינט גרעסערע, ווי נעכטן.

פריילעכע, לעבנסלוסטיקע פּאָמידאָרן לאַכן דיר אַנטקעגן, לאָזן דיך גריסן: אויספלוגן אין די בערג, רוקזעק, קורצע הויזן, אויפגעשפּילעטע העמדער, ווילד, פריידיק, ערדיש־גליקלעך געזאַנג אין חלל אַריין. ווען, ווו? פאַר 2 יאָר, סך־הכל פאַר צוויי יאָרן. ברוינע פּנימער, שוואַרצע הענט און שוואַרצע פּיס. און פולמוילע־דיק געלעכטער, און ריטשקעלעך קוואַל־וואַסער אומגעריכטע, און בוטערשניטן מיט געצוקערטער טיי, און די אַרבל — פריי, אָן לענטעס, אָן „יודע".

ברויט, ברויט, ברויט. ראַזאָווקע, שיטקעווקע, ווייסע שיטקע, העלע שיטקע, טונקעלע שיטקע, וואַלצעווקע, לוקסוסן, בעקנברויט. ברויט, ברויט. די שפע בלענדט דיר די אויגן. אין די פענצטער, אויף די שטעלן, אויף די הענט, אין די קוישן. כ'וועל עס נישט אויסהאַלטן, טאָמער כאַפּ איך נישט איצט אַ לחמא אין פּיסק אַריין. אַ כאַפּ טון? — דיך וועט מען נישט חושד זיין — זאָגט ער, דער מערדער מיינער. — מע וועט דיך צולאָזן נאָענט, מע וועט עס דיר אַפילו געבן אין דער האַנט אַריין. מע וועט דיר געטרויען. מען דערקענט, ביסט נישט פון די כאַפּערס.— „לאָז אָפּ, האַרציקער, האָסט פאַרגעסן, אַז כ'קאָן נישט לויפן. הע, אַצינד ביסטו דער חכם, האַ?"

— ביסט אַ דרערדליגער, שפּייזער מיינער. — ענטפערט ער. — נאַ, גיב אַ קוק, ווי ס'זעען־אויס אָט די 2, וואָס לעגיטימירן זיך איצט ביי דער וואַך. קוק אָן

די פאַרבן פון די פּנימער. זיי האָבן שוין היינט געגעסן, מעגסט זיכער זיין, און וועלן אַוודאי באַלד ווידער עסן... נאָר גיב אַ קוק דאָרט — מען וואַרט אויפן אויטאָ. וואָלסטו געווען אַ לייט, וואָלסטו געווען געזאָרגט פאַר מיר פריער און געגעסן, ווי אַ מענטש און נ י ש ט געהאַט אַצינד געשוואָלענע פּיס, וואָלסטו אויך געקאָנט זיך אַריינדרייען און מיטפאָרן. מען גיט זופּ אַ האַלבן ליטער און אַ לאַבן ברויט אַ וואָך. מילא, ביסטו דאָך אַ שלים=מזל!

— ביסט ווייטער נישט גערעכט, — טענהסטו מיט אים, מיטן מאָגן דיינעם — קודם=כל איז נישט יעדן טאָג דאָ זופּ. אָפּטמאָל קומט מען צוריק אומגעגעסן. נו, און גלעטן גלעט מען אויך נישט. מען כאַפּט אַמאָל אַ קליינע עוולה. ס'איז ווי אַמאָל. אָבער איצט ביסטו דאָך זיכער מיט דער זופּ אין קיך, האָסט דאָך אַ קוויטל. און גאָרנישט טוענדיק, און אומגעאַרבעט. נו, וו איז זיכערער?

די אַלטוואַרג=הענדלער פאַר די טויערן קוקן אויף דיר, אויף אַלע, לויטן ווערט פונעם רעקל, וואָס דו טראָגסט, שאַצן זיי מבינותדיק די הויזן, וואָס מען וועט מאָרגן פון דיר אַראָפּציען — פון אַ טויטן, צי פון אַ לעבעדיקן. פון דער וואַנט טראָגט דיר אַ לייכט ווינטעלע אַנטקעגן אַן אָפּגעריסן שטיקל: „400 גראַם שוואַרץ זאַלץ. אָבמאַן דעם יודענראַטעם". אפשר צו אים? אין זכרון טויכט עפּעס אויף: אַ באַראַטונג, אַ נישט=גרויסער זאַל, אַ גלעקל, אַ קאַראַפקע וואַסער. באַקענטסט זיך: אַ הויכע פיגור, אַ פליישיקע, יידישע נאָז, אַ פליך. אַ לייכטער גייג. יאָ, ע ר איז עס היינט דער אָבמאַן. אפשר טאַקע צו אים? אָנשרייבן אים: געערטער הער, כ'פאַרלאַנג נישט פון אייך קיין סך, כ'בין הונגעריק -- איר פאַרשטייט? — הונגעריק. איז פאַרלאַנג איך פון אייך (און דאָ דערמאָנען אים די באַקאַנטשאַפט, דאַכט זיך אין 1935 — צי געדענקט ער עס?). אַלזאָ, פאַרלאַנג איך פון אייך, פּאַניע פּרעזעסיע, איר זאָלט אַזוי מאַכן, אַז כ'זאָל יעדן טאָג קריגן אַ שטיקל ברויט. כ'וויים, זייער געערטער הער, אַז איר האָט טויזנט אַנדערע געשעפטן, וואָס פאַר אַ באַטרעף קאָן ביי אייך האָבן, אַז אַזאַ פאַרשיסענער פאַרשוין, ווי איך, זאָל בכלל אויסציען די קאָפּעטעס. פונדעסטוועגן, פּאַניע אָבמאַן דעם יודענראַטעם —

עפּעס שטויסטו זיך אָן אָן עפּעס אויף דער ערד. אָט=אָט און דו פאַלסט אום. אָבער ניין, דיינע 2 טיש=פּיסענעם האָבן ד אָ ך דערהאַלטן די גלייכוואָג. אויף דער ערד, אין דער ברייט פונעם טראָטואַר, ליגט אַ באַרג שמאַטעס מיט אַ... אַ גרין, באַוואָקסן שטיק שמאָדער, וואָס איז אַמאָל געווען אַ פּנים מיט אַ באָרד. ערשט איצט כאַפּסטו זיך, אַז די אויסרופן „האַלאָ, האַלאָ" זענען געווען צו דיר. פריער האָסטו זיך נישט אומגעקוקט, ווייל יידן האָבן דאָך שוין נישט מער קיין נעמען — אַלע יידן הייסן דאָך היינט.... אָבער איצט שטייט שוין לעבן דיר אַזאַ אַלטוואַרג=הענדלער: צי האָב איך דען נישט געזען, אַז כ'בין שיער נישט אָנגעטרעטן אויף אַ מת? פילאָזאָף! טאָמער איז די מאַרינאַרקע נאָך וויניק צעקנייטשט און פאַרקוזשעט, מוז איך נאָך צוגעבן! די שיך האָט עמעצער [אַראָפּגעשלעפּט

און] פאַרדינט, זאָלן כאָטש די הויזן בלייבן! גיי דערצייל אים, אַז כ'האָב גאָר געטראַכט וועגן דעם אָבמאַן דעם יודענראַטעס! פון טויער גייט פּאַמעלעך, פויל אַרויס דער דאָזאָרצע טראָגנדיק ציגל מיט אַן אַלט, פאַרטיגופּט שטיק בלאַט, בינדט אַרום דעם טויטן [און טרעט] פּאַמעלעך צוריק, פאַרטיק.

אויף אַ טייל זייגערס, אויף די [אַלטע, קאַליעדיקע איז] שוין 11. קריגסט זיי ליב, אָט די, וואָס ווייזן שפּעטער. יענע, די גרויסע, זענען [גרויסהאַלטעריש און] איילן זיך נישט, און האָסט זיי פיינט. נאָך אַ שעה, ניין, בלייב טאָקע שטיין און וואַרט... שטיין איז אויך אַ צייט־פאַרברענגעניש. נאָך אַ שעה. אַ פּאָר צענדליק מינוטן — אויך אַ באַטרעף! ס'איז טאָקע גאָרנישט, אָבער וואָלסט דערווייל אויפגעגעסן אַ לחמא, האַ? וואָס וואָלסטו, אַ שטייגער, געטון, ווען קריגסט איצט אין דער האַנט אַריין אַזאַ פיידע ברויט: וואָלסטו עס אויפעסן באַלד, אָדער וואָלסט איבערגעלאָזט צו דער זופּ, ס'זאָל זיין זעטיקער? כ'רעכן, כ'וואָלט עס איבערגעלאָזט. אַזוי — און אַז די זופּ וואָלט פאַרשפּעטיקט, אַרויס, לאָמיר זאָגן, נאָך [שפּעטער און דו וואָלסט] אויך אַזוי לאַנג געוואַרט? ע, דערצייל נישט קיין מעשיות, מאַך זיך נישט פאַר [קיין תם,] דו וואָלסט עס פאַרטיליקט, ווי אַ וואָלף. איי, וואָלסטו עס פאַרצוקט!

— בלויז אַ שטיקעלע ברויט... דער רעפרען פון אַלע מענה־לשונס, פון די טראָטואַרן, פונעם ברוק, אַ שטיקעלע ברויט. עך, לצים וואָס איר זענט! צי ווייסט איר, אַז איך... וויל אויך נישט מער, ווי „אַ שטיקעלע ברויט?“ — דער טאַטע איז [געשטאָרבן, די] מאַמע אין שפּיטאָל, דער גרויסער ברודער איז פאַרפאַלן געוואָרן — אַ שטיקעלע ברויט... געגעסן האָסטו היינט, ממזר איינער, אמת? — קליינע קינדער אין שטוב — אַ שטיקעלע ברויט... און איך וואָלט אַזוי גערן מיטגעגעבן מיין שטים: כ'בין הונגעריק, הונגעריק, הונגעריק, נאָך אַ שעה צו דער זופּ מיינער, נאָך אַ שעה — איר פאַרשטייט? — „אַ שטיקעלע ברויט“!!!!

* * *

...די זופּ האָט היינט נישט פאַרשפּעטיקט. די פּאָרע שטייט שוין אינדערלופטן. מען קלימפּערט שוין מיט די טעלער. דער פאַרוואַלטער שרייט שוין אויף די קעלנערינס, דער אונטער־פאַרוואַלטער מעסט שוין אויס [מיט] די דריבנענקע פּיסעלעך די לענג פונעם זאַל און שאָקלט אויף ביידע זייטן דאָס גראָבע קעפּעלע, ווי ביי מאַריאָנעטנשפּילן. דער אונטער־אונטערפאַרוואַלטער שרייט שוין אויף עטלעכע קאָנסומענטן. סע שטעלט זיך שוין דער טאָג מיט די זופּן. היינט איז דאָ מער מענטשן ווי נעכטן, אַזוי ווי נעכטן איז געווען מער ווי אייערנעכטן. שלים־מזל! פונקט הייבט מען אָן צו דערלאַנגען פון יענעם טיש. וועסט נאָך זיצן און זיצן, ביז ס'וועט צוקומען צו דיר. באַדיר — און זאָל דיר ס'האַרץ פּלאַצן.

צײַט — און צײַט. דערמאָנסט זיך, ווי ס׳זענען געווען יענע טעג, ווען מ׳האָט אין קיך אַזוי גלײַכגילטיק — דיר האָט זיך אויסגעוויזן: אַזוי נקמהדיק — געמאָלדן: הײַנט איז נישטאָ קיין מיטאָג. ווי פּראָסטיק זענען געווען די ווערטער אויף דער טיר: „הײַנטיקע קווײַטלעך זענען גילטיק אויף מאָרגן“. ווי מוראדיק לאַנג זענען געווען יענע טעג און נעכט. און פֿונדעסטוועגן דאַכט זיך דיר, אַז יענע פּײַן איז גאָרנישט אַנטקעגן אָט דער האַלבער שעה, וואָס מוזט הײַנט וואַרטן.

בײַם קעגנאיבערדיקן טיש איז שוין אײַנגעטרעטן די לײַטזעליקייט. מנוחהדיקע שטילקייט — מען עסט שוין. און עפּעס דאַכט זיך דיר, אַז די מענטשן פֿון יענעם טיש פֿילן זיך העכער, ווערטפֿולער אַנטקעגן דיר. ווער־נישט־ווער נעמט אַרויס פֿון בוזעם אַ פּערטעלע צײַטונגס־פּאַפּיר און וויקלט אויף, וויקלט אויס אַ שמאָל, קײַלעכדיק שטיקל ברויט. צו דער זופּ גייט מען נישט צו אַזוי גלאַט, כאַפּ־לאַפּ, ווי דו — מען מישט פֿריער אויס, מען גיט דעם טאָג־טעגלעכן ביטולדיקן פֿאַרקרום זיך, אַז ס׳איז, הייסט עס, שיטער, מען הייבט אָן פֿון עק, דאָס שיטערע, מען קײַט לאַנג, פֿאַמעלעך, מען מאַכט זיך קוקן אַרום, ווי די זופּ וואָלט געווען אַ נעבנזאַך — דער עיקר איז גאָר דער סופֿיט. נאָך די ערשטע עטלעכע לעפֿל, באַזאַלצט מען. מען שפּילט זיך מיט דער זופּ, ווי אַ קאַץ מיט אַ מויז. און נאָך דער זופּ קריגט מען אַזאַ שכינהדיק, גליקלעך פּנים.

און בײַ דײַן טיש האַלט עס נאָך נישט. און — צי דאַכט זיך דיר נאָר אַזוי? — עפּעס האָסטו דאָ זיצן לויטער אַזעלכע אויסגעצויגענע פּנימער, אַזעלכע אויפֿגיכטערן־מאָגנדיקע, מיט געשוואָלענע געטאָ־חנדלעך אונטער די אויגן, וואָס גיבן צו דאָס פּנים אַ מאָנגאָלישן אויסדרוק. דערמאָנסט זיך די מײַסטער פֿון דער וועלט־ליטעראַטור, אַ טאָלסטאָי, אַ באַלזאַק, אַ וואַסערמאַן. ווי זיי האָבן [זיך] עס געקעלט מיטן מענטשן, ווי זיי האָבן עס ציזעלירט יעדן ריר, יעדן שטריך. — ביסט מיר הײַנט עפּעס בלאַס! — פֿלעגט שרײַבן אַזאַ גאון, און די וועלט איז געווען איין שטיק התפּעלות. — ביסט מיר הײַנט עפּעס בלאַס! — און פּרויען האָבן געכאַפּט טיכעלעך צו די אויגן און קריטיקער האָבן געטײַטשט און ערנסטע, געשעפֿטסמעסיקע הערן, באַלעבאַטים פֿון טיול־פֿאַבריקן אָדער שותּפֿים צו גרויסע רחבותדיקע מאַנופֿאַקטור־געשעפֿטן אונטער ווײַסע, מערמלנע שילדן האָבן געפֿילט אַ רוגצל אין די באַקן — רעמיניסצענץ פֿונעם ערשטן קוש פֿאַר 50 יאָר. — ביסט מיר הײַנט עפּעס בלאַס! — כאַ־כאַ! זאָל הײַנט עמעצער איבערלייענען אָדער אָנשרײַבן: ביסט מיר הײַנט עפּעס בלאַס — בעת אַ וועלט איז טויט־בלאַס, בשעת אַלע, אַלע האָבן איין ווײַס, איין קרײַדיק, איין קאַלכיק פּנים. אָ, יאָ, זיי איז גרינג געווען צו שרײַבן. זיי האָבן געגעסן און זיי האָבן געוווּסט, אַז די לעזער וועלן עסן און די קריטיק וועט עסן. זאָלן זיי איצט, די מײַסטער, באַווײַזן אַ קונץ און שרײַבן!

— פאַרוואָס עסט איר נישט? — וואָס איז דאָס? אַרום דיר עסן שוין אַלע, פאַר דיר שטייט אויך אַ טעלער מיט פאַרענדיקער זופּ, שפּיגלט זיך אויף דער זון מיט טויזנט חנען. האָסט אַריבערגעקוקט צו די מענטשן און גאָרנישט געזען. און ס׳קוויטל האָט זי גענומען? ניין, האַלטסט עס נאָך צווישן די פינגער. וואָס איז דאָס עפּעס אַזוינס? צורופן? זאָגן? אָפּגעבן? ביסט שוין באַלד פאַרטיק מיטן טעלער, כאָטש האָסט שפּעטער אָנגעהויבן, בעת אַרום דיר טשמאָקעט מען נאָך און מען שפּייט און מען כלופּטשעט ווי אַ קאַץ מילך און מען קוועטשט זיך, גלייך מען [וואָלט נישט] געגעסן, נאָר פאַרקערט. און יענער, דער פאַסקודניאַק, וואָס האָט אַזאַ געדיכטן טעלער, פול רייִשעכטס — ער ציט מיט דער נאָז, ממש צום חלשן. מילא, זיי זענען הונגעריק, [יעדער מעג עסן] ווי ער וויל. מסתמא בין איך אויך קאָמיש ביי מייַן זופּ. און ווער עס ענדיקט און בייגט אויס אַזוי קראַמפּהאַפּטיק דעם טעלער און שאַרט צענויף די לעצטע קרישקעס... און באַהאַלט דעם גאַנצן קאָפּ אינעם טעלער און זעט גאָרנישט אַחוץ אים, גלייך ער וואָלט געווען ממש די גאַנצע ערד=קויל, אַ גלאָבוס. צי קאָן עס דען מעגלעך [זייַן, אַז אָן אַ] קוויטל האָט זי געגעבן די זופּ? גיסט בגנבה אַ קוק — די דאַטע שטימט. פּשוט [פאַרגעסן און נישט] באַמערקט אין דער בהלה. ניין, נישט אָפּגעבן איר. נקמה. און אַז זי וועט [זיך כאַפּן] אפשר, אפשר — ניין. ס׳קאָן נישט זיין — אפשר, אפשר עסן נאָך אַ זופּ? און [נישט] אויסזאָגן? אָדער אפשר האָט זי בכיוון אַזוי געמאַכט? ווייסטו וואָס, אַרקע [? אויב ס׳וועט זיך] איצט ביי דיין טיש זעצן אַ מאַנספאַרשוין, עסטו נאָך אַ זופּ, וועסט ריזיקירן, [אויב אַ פּ]רוי, איז אַ שלעכטער סימן: גיסטו נישט ס׳קוויטל. שטרענגסט אָן די אויגן. [פון איין זייט זיצט] איצט אַ מוטער מיט אַ קינד. ס׳שוועבט פאַרביי אַ קעלנערין, די מוטער זאָגט [צום קינד] הויך, מיט אַ שמייכלענדיק=חניפהדיק פּנים: — וואַרט, וואַרט, די פאַני וועט דיר באַלד [ברענגען אַ] געדיכטע זופּ. די באַנק קראַכט, עמעצער האָט זיך געזעצט. מען פאַרשטעלט דיר, זעסט אַ שטיקל ווייסן פלאַשטש. אַ ברוכטייל פון אַ רגע: מאַן, פרוי, מאַן פרוי. אַ פרוי! אַ פּנים, אַ פּאָר אויגן — אַ מומיע, אויגן אָן אויסדרוק. אַ פרוי, אַ פרוי — צו אַלדי רוחות. הייסט עס, נישט געבן ס׳קוויטל, נישט נעמען נאָך אַ זופּ? פאַרפאַלן, האָסט אַליין אַזוי געוואָלט. אָבער איצט אַלץ בעסערע זופּן, געדיכטע, קאָכעדיקע. פונוואַנען ווייסטו? אַלעמאָל אַזוי. וואָס שפּעטער, זענען זיי בעסער. אויך נישט זיכער. אָבער דאָסמאָל — יאָ. אלזאָ: נאָכאַמאָל. פונדאָסניי. מאַן אָדער פרוי, מאַן אָדער פרוי — — —

אַרום איז אַ באַוועגונג. מען קומט, מען גייט=אַוועק, מען זעצט זיך, מען רעדט. פּויליש, יידיש, העברעאיש, דייטש. אמאָל דאָ, אמאָל דאָרט, ווי אַ ראַקעטע, גיט אַ פּלאַטער אויף אַ פראַגע מיט אַן אויסרוף: ווער, ער? ערשט נעכטן אים געזען! — ווער, זי? ערשט אייערנעכטן דאָ געזעסן! — דאָס שמועסט מען וועגן די געשטאָרבענע, ווער פון הונגער, ווער פון „דער" לויז און פון דער הייַנטיקער

קרענק. און מען גיט דערביי זיך אזא סודותדיקן שושקע אויפן אויער: שרייט נישט, הייסט עס, געשטאָרבן אינדערהיים, נישט געמאָלדן. אָבער איבער אלע שמועסן — איין מאָטיוו: מ'וועט עס נישט איבערהאַלטן. אָט גייט אַזאַ ווינטער. טאָמער ציט עס זיך אריין אין ווינטער אריין — — — פאַראיאָרן האָט מען נאָך געהאַט. זענען נאָך אָנגעקומען פעקלעך, נישט געווען אזוי פארהאַמערט. וואָס פילפולט מען זיך אזוי? יאָ איבערהאלטן, נישט איבערהאלטן. וואָס זאָלן טון מענטשן, וואָס זענען פארמשפט צום טויט און ווייסן גענוי די שעה פון דער עקזעקוציע? אָט האָבן דאָך די פראנצויזישע אריסטאָקראטן אין די תפיסות בעת דער גרויסער רעוואָלוציע געסראָקעט אין קאָרטן, געשפילט טעאטער, ביז צו דער מינוט, ווען ס'איז אריינגעקומען דער דריי=קאָלירנדיקער און אויסגערופן די נעמען: די גיליאָטינע וואַרט. יאָ, זעסט? — אָבער זיי זענען דאָך נישט געווען הונגעריק און ס'האָט זיי נישט געדראָט קיין הונגערטויט. יאָ, אמת, דאָס איז טאקע דער עיקר. נו, און בעת דער לעצטער רוסישער רעוואָלוציע? — אָבער וואָס לאָז איך זיך אַריין איצט אין גרויסע מעשיות: מאַן, פרוי — מאַן, פרוי — —

אָט איז זי צוגעקומען, די קעלנערקע, אויטאָמאַטיש אָנגעהויבן צו נעמען די קוויטלעך. אלע שטעקן אוים, דו אויך. פטור. און אָט טונקסטו שוין דעם לעפל אינעם טעלער, אין דער צווייטער זופ — פארשטייסט? זי איז טאקע געדיכטער פון יענער. איצט דערלויבסטו זיך א שפיל טון — עסט בנעימותדיק, ווי אלע, כאַפסט נישט. נעמסט נישט קיין פולע לעפל. ווען=נישט=ווען שפייסטו אוים א פלעווע, מעשה=יחסן.

...די גאַס כאַפט דיך ווידער ארום מיט פריש מתים=געשטאַנק... ווי דער פראָפעלער פון אן אויטאָ, פון אן עראָפּלאַן גלייך נאָכן אָנדרייען — דרייט זיך און דרייט זיך און בלייבט פונדעסטוועגן שטיין אויף אן אָרט — אַזוי זענען דייגע פים. סע דאכט דיר, אז זיי גייען גאָר אויף צוריק. שטיקער האָלץ.

צי האָבן זיי אמאָל נישט נאָכגעקוקט? נישט ווילנדיק גיסטו דיר א פיר מיט דער האנט איבערן פנים. און וואָס וועט זיין, אז מען וועט זיך דערוויסן? מען קאָן, פאַר א שטראָף, דיר צונעמען די זופן. עפעס ווייזט זיך דיר אוים, אַז מען ווייסט שוין. אָט דער, וואָס גייט אדורך, קוקט דיר אזוי חוצפהדיק אין די אויגן אריין. ער ווייסט. ער לאכט, און יענער, און א צווייטער, און א דריטער — — כי=כי — שטיקט מען אין זיך ס'שטעכיקע געלעכטער, און דו ווערסט עפעס אזוי קליין, אזוי איינגעקורטשעט. — אָט אזוי, יאָלד איינער, פאלט מען אריין. א גנב? נ אָ ר אַ שלים=מזל. אָט די איינע זופ קאָן דיך קאָסטן אלע זופן.

אַ ברי אין דער לינקער זייט. די האַנט, דער פוס, דאָס האַרץ, שוין נישט דאָס ערשטע מאָל, אָבער איצט איז עס שטאַרקער. מוזט בלייבן שטיין. פילסט אויף זיך א בליק. שוין צו שפעט צו ענטפערן. אינמיטן גאַס, אויף א ריקשע, פאָרט אַ דירעקטאָר פון דער סאָציאַלער הילף. אַמאָל געווען א באקאנטער. יאָ, ער האָט

געקוקט אויף דיר. פילסט בטבע אויף זיך בליקן. אַלעמאָל, אַז זעסט אים פאַרבײַ־פאָרן, קוקסטו אויף אים, ווילסט כאַפּן זיין בליק, און שטענדיק אומזיסט. הײַנט פאַרקערט גאָר: ער האָט ד י ך גאָר באַמערקט. אפשר... אפשר ווייסט ער שוין אויך?

דער דירעקטאָר איז שוין ווייט, ווייט — הינטער אים זענען שוין צענדליקער אַנדערע ריקשעס. אָבער דער ברי בלייבט. צו אַלדי טייוול — גראָד געדאַרפט איצט גיין אויף דער גאַס. אַנדערע גייען פאַרבײַ, רירן דיך ממש אָן — און דער־קענען דיך נישט, אָדער מאַכן זיך נישט דערקענען. און ער — פון דער ריקשע אַראָפּ האָט דיך דערזען און דורכגענומען מיטן בליק. ווי וועט עס איצט זיין?

ביי א טויער, אין א שמאָלער [שפּאַרע] א גרינע אוגערקע. א גאַנצינקע, נישט גערירט. ווייזט אויס, א באַלעבאָסטע האָט [פאַרלאָרן] פונעם געשטריקטן קיישל אַרויס. מעכאַניש, געדאַנקענלאָז בייגסטו זיך אַראָפּ, נעמסט, נישט קיין חרפּה, נישט קיין פרייד. ס׳קומט דיר. פּונקט ווי א הונט א ביין. א ביטערע [או־גערקע, פון] דער שאָל דערפילסטו שוין דעם זיסלעכן געשמאַק פון די קערעלעך. ס׳איז [נישט] געזונט. טיפוס? דיזענטעריע? נאַרישקייטן. 30 יאָרהונדערטער דורות און וויסנשאַפטלער האָבן זייערע גאונישע פעאיקייטן, זייער יוגנט, זייערע לעבנס אוועקגעגעבן [אַרויסצורייסן] ביי דער נאַטור די סודות פון וויטאַ־מינען, קאַלאָריעס — כדי דו, אַרקע, זאָלסט ביים טויער אויף לעשנאָ אַרומבייסן אַ געפונענע אוגערקע, וואָס עמעצער האָט פאַר[לוירן און] אפשר גאָר פאַר דיר אונטערגעוואָרפן.

— וואָסי, ס׳איז נישט מעגלעך..............? אוי, וואָלסטו נאָר געפּרוווט... וואָלסטו נאָר געפּרוווט.... וואָלסטו נאָר געפּרוווט...... דער ערשטער־בעסטער באַלעבאָסטע... געמאַכט א רחמנות־פּנימל..... וואָסי, [בעסערע] מענטשן פון דיר ציִען אויס א האַנט. אויסרעכענען דיר? [ווילסט נישט?] איז נישט! איז ניט, דאַרף מען ניט — פאַרענדיקט ער גאָר אויף ל......

פילסט, אַז מיטן היינטיקן טאָג [פאַלסטו מיט א] שטאַפּל נידעריקער. נו יאָ, אַזוי הייבט עס זיך אָן. אַזוי האָט עס געמוזט [זיך אָנהייבן]. אָט די אַלע אַרום האָבן, ווייזט אויס, אַזוי אָנגעהויבן. ביסט אויף א דרך......... די צווייטע זופּ — ווי וועט עס זיין מאָרגן?

...ס׳טונקלט. ס׳טראָפּנט. דאָס [פינצטערניש] ווערט געדיכטער, ווי מיט א מעסער צו שניידן. איצט וואָלט גוט געווען צו קויפן ברויט — ס׳איז ביליקער. ס׳וואָלט!.... א בייכיקע פראָסטיטוטקע טיילט איין 2 אירע חברטעס אירים. אויף די קאַלכיק־ווייסע פּנימער, הויט און ביין, זעט אויס די שמינקע און די פאַרב אויף די [שפּי]זיקע ברעמען, ווי עפּעס געשפּענסטיקס. א גרופּקעלע מענטשן שטייט אויפן טראָטואַר און קוקט אַריבער אויף דער צווייטער זייט, אַהין פונוואַנען

ס'טראָגט זיך א לאַנגער פּאַס ליכט..... ס'איז דאָס קינדער־שפּיטאָל. אין דער טיף, אויפן ערשטן שטאָק — א ברייט, הויך פענצטער, א גרויסע עלעקטרישע לאָמפּ הענגט אַראָפּ איבער א טיש. א נידעריקע פרוי, אין א ווייסער מאַסקע, רודערט עפּעס גיך־גיך מיט די הענט. ארום — נאָך פרויען, אויך אין מאַסקעס. רואיקער געאייל. און אַלץ — צום טיש־צו, צו דעם, וואָס ליגט אויפן טיש. אַן אָפּעראַציע.

האָסט עס נאָך קיינמאָל נישט געזען. אין קינאָ, אין בוך, אין טעאַטער — יאָ, אָבער אין לעבן — נישט. נישט מאָדנע? עטלעכע און דרייסיק יאָר האָסטו אָפּגע־לעבט, זיך אָנגעזען אַזוי פיל — און א פּשוטע אָפּעראַציע זעסטו ערשט און דווקא אין געטאָ. אָבער צו וואָס, צו וואָס? צו וואָס ראַטעווען? צו וואָס, וועמענען, אויף וואָס אומקערן דאָס קינד?

און מיטאַמאָל דערמאָנסטו זיך עפּעס אָן יענעם טויטן יידן, וואָס ביסט היינט שיער איבער אים ארויפגעפאַלן. מער נאָך — ערשט איצט זעסטו אים בולטער, ווי פריער, ווען האָסט אים ממש אָנגעקוקט. ערגעץ־ווו, מיט יאָרן צוריק — א מאַ־מע, וואָס האָט געהאָדעוועט, בעתן צוואָגן דעם קאָפּ געוואוסט, אַז איר זון איז דער קליגסטער, דער פעיקסטער, דער שענסטער. דערציילט דער מומען, די שכנות זיינע חכמות. אויסגעזוכט און אויסגעשפּיגלט זיך אין יעדן שטריך, וואָס איז ענלעך געווען צום טאַטן, צום טאַטן. און דאָס וואָרט „בערישל" איז געווען פאַר איר נישט בלויז גלאַט א נאָמען, נאָר א באַגריף, א לעבנס־אינהאַלט, א וועלט־אָנשויאונג. און איצט ליגט דאָס פעיקסטע און שענסטע קינד פון דער וועלט אויף א פרעמדער גאַס און מען ווייסט אפילו נישט, ווי עס הייסט און סע שטינקט, און אָנשטאָט דער מאַמען, קושט עס א ציגל אין קאָפּ און דער דראַבנעוואַטער רעגן נעצט דורך דאָס באַקאַקטע צייטונגס־פּאַפּיר אַרום זיין פּנים. און דאָ גאָר אָפּערירט מען א קינד, אַט ווי ס'וואָלט גאָר אויף דער וועלט נישט געשען, און מען ראַטעוועט עס, און אונטן, פאַרן טויער, שטייט די מאַמע, וואָס ווייסט, אַז איר בערישל איז דער קליגסטער און דער שענסטער און דער פעאיקסטער, צו וואָס? פאַר וועמען? פאַר וועמען?

און מיטאַמאָל (— גרויסער, לאַנגער, יונג איינער, מאַנספּערשוין! —) פילסטו אַ רונצל אין באַק, אין די הענט, אויפן גאַנצן לייב. און עפּעס ווערן דיר די אויגן אַזוי פאַרגליווערט, אַזוי פאַרגלאָזיקט. יאָ, אַזוי דאַרף זיין. אַט דאָס איז דער סימבאָל — פאַרשטייסט? — דאָס גלייכעניש, דאָס אייביקע געזעץ פונעם לעבן. אפשר איז דיר באַשערט, אַז דווקא איצט, אפשר אין דיינע לעצטע טעג, זאָל דיר קלאָר ווערן דער זינען פון אַט דעם אומזין, וואָס הייסט לעבן, דער זינען פון דיינע גרויזאַמע, אומזיניק־הונגעריקע טעג. אַן אייביק געזעץ, אַן אייביקע מאַשין: טויט. געבוירן, לעבן. לעבן. אַן אייביק, אייביק געזעץ. אַן אייביקער, אייביקער גאַנג. און עפּעס א לוימערקייט פאַרגיסט דיר דעם

האלדז, דאָס הארץ. און דיינע 2 פּראָפּעלערס דרייען זיך שוין נישט אויף איין אָרט — זיי גייען, זיי גייען! די פּיס דיינע טראָגן דיך — פּונקט ווי אמאָל. פּונקט ווי אַמאָל!

* * *

...ערגעץ אויף א זייגער שלאָגט דומפּ אָפּ: איינס. צוויי. האלב. האלב 5. האלב 4, האלב 6? כ'ווייס נישט. דאָ גייט דאָך דער טאָג נישט אויף. דאָ קומט ער גלייך צו דער טיר, ווי א בעטלער. די טעג זענען שוין קירצער. כאָטש איך — איך האָב ליב דעם הארבסט, הארבסטיקע, נעבלדיקע פארנאכטן. אלץ ארום ווערט אזוי חלומדיק־פארטראכט, בענקענדיק, ערנסט, בלוי־אויגיק, אין־זיך קאָנצענטרירט. עפּעס אזוי ווי אלץ, די מענטשן, די וועלט, די וואָלקנס — אַלץ ציט ערגעץ וווהין, גרייט זיך צו עפּעס פאראנטוואָרטלעכס, עולדיקס. עפּעס אזוינס, וואָס בינדט אלע צוזאמען. די גרויע לאטע, וואָס שטייט אין ווינקל שטוב מיט פונאנדערגעשפּרייטע הענט — דאָס איז דער נייער טאָג. נעכטן [האָב איך] אָנגעהויבן צו פאר־שרייבן דיינע איבערלעבענישן. פונעם הויף דרינגען־אריין די געשרייען פון די לאָפּ־דיזשורן[8] וועגן פארלעשן דאָס ליכט........ געשטאַנענער ריח פון טשאָלנט. ווי אזוי? ס'איז דאָך דאָנערשטיק, נישט שבת. — .... אַ וואַלד, א טייך, א פייף פון א באַן, אַ אָנסופיק, גאָלדן פעלד. קוזמער, טאַטרן......... ליטווישע גרענעץ. אָט די בענקשאפט, אָט די וווּנד וועט קיינמאָל נישט [פארגיין, זי וועט בלייבן] אויף אייביק, אייביק אפילו ווען שוין מאָרגן, שוין היינט זאָל צוריק ווערן....... זאָל זיין אין שטאָט גופא, גיין, גיין, — גיין אָן אן עק, אָן אן אויפהער, [כאָטש זען] דעם ברעג ווייסל, כאָטש די בלויזע שטאָט. די שטאָט, וואָס דו קענסט. דאָס גליק פון האסטיקן פארקערעווען אויף א ראָג, דערנאָך אויף......... הונדערטסטן. מיט א צעכראסטעטער מארינארקע, מיט גליקלעכע, אייליקע [טריט]. דיין שטאָט, דיין צווייטע מאמע, דיין גרויסע, אייביקע ליבשאפט. די בענקשאפט לעבערט דיר דאָס הארץ. דאָס בלייבט שוין. — ערגעץ־ווו קלאפּט־אָפּ.......איז מען מודיע. פון בריסל ווערט געמאָלדן. בעלגראַד, פּאַריז... אָ, יאָ, מיר עסן גראָז. יאָ, מיר פאלן אין די גאסן אָן איין וואָרט פון פּראָטעסט — מיר גיבן נאָר אזא פּאָכע מיט די הענט און פאלן...... די פּראָפּילן פון אונדזערע קינדער, פון אונדזע־רע ווייבער קריגן מיט יעדן טאָג אַן אָבלדיקן אָנבליק פון פוקסן, פון דינגאָס, פון קאנגורן. אונדזערע געוואָיען .... זענען ווי דאָס געהייל פון שאַקאַלן. אונדזער הימן „פּאפּיעראָסי, פּאַפּיעראָסי“ איז, ווי ארויסגענומען פון עפּעס א רעזערוואט, פון אַ זאָאָלאָגישן גאָרטן. אָבער מיר זענען נישט קיין חיות. מיר אָפּערירן אונדזע־

[8] לופט־שוץ — רעד.

רע עופהלער. ס'איז אפשר אומזיניק, אפשר גאָר פאַרברעכעריש. אָבער חיות אָפּערירן נישט זייערע קליינע! — טאָקיאָ. האָנגקאָנג. ווישי, בערלין. אַלגעמיינע צאָל שונאם פארלוסטן: ...... ציקטויזנטאכטהונדערט־ניינאונפערציק. שטאָקהאָלם. וואַשינגטאָן. בראַנקאָק, אַ וועלט גייט כאָראָדאָם. אַ פּלאַנעט גייט־אָפּ אין טרערן. און איך — איך בין הונגעריק, הונגעריק. איך בין הונגעריק.

וואַרשע, געטאָ, אויגוסט 1941.

(רינגעלבלום-אַרכיוו, ערשטער טייל, נ' 1486).